

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOLOGY

e-ISSN: 1694-8874

№1(5)/2025, 1-8

УДК: 809.43

DOI: [10.52754/16948874_2025_1\(5\)_1](https://doi.org/10.52754/16948874_2025_1(5)_1)

**М.КАШКАРИНИН “ДИВАНУ ЛУГАТИ-Т ТҮРК” ЭМГЕГИНДЕГИ ЭМГЕК
КУРАЛДАРЫ ЛЕКСЕМАЛАРЫ**

ЛЕКСЕМЫ ОРУДИЙ ТРУДА В СЛОВАРЕ М.КАШКАРИ “ДИВАНУ ЛУГАТИ-Т ТЮРК”

LEXEMES ARE A TOOL OF LABOR IN M.KASHKARI'S DICTIONARY “DIVANU LUGATI-
T TURK”

Давлатова Сара Жамаловна

Давлатова Сара Жамаловна

Davlatova Sara Zhamalovna

ф.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Osh State University

davlatova1961@mail.ru

ORCID: 0009-0001-4445-9394

М.КАШКАРИНИН “ДИВАНУ ЛУГАТИ-Т ТҮРК” ЭМГЕГИНДЕГИ ЭМГЕК КУРАЛДАРЫ ЛЕКСЕМАЛАРЫ

Аннотация

Азыркы кыргыз тилинин байыркы түрк тилдеринин бири экендигин жана кыргыз тилинин өнүгүү процессиндеги тилдик кубулуштарды аныктоодогу орду менен макала актуалдуу. Изилдөө максаты – М.Кашкаринин сөздүгүндөгү эмгек куралдары лексемаларынын азыркы кыргыз тилинде колдонулуу деңгээлин, тилдик өнүгүү кубулушундагы тыбыштык, семантикалык өзгөрүүлөрдү, кеңейүүлөрдү иликтөө. Иликтөө объектиси – М.Кашкаринин сөздүгүнүн кыргызча котормолору. Изилдөө тарыхый-салыштырма методунун негизинде ишке ашырылат. Натыйжада, М.Кашкаринин сөздүгүндөгү эмгек куралдары лексемалары азыркы кыргыз тили менен салыштырылап иликтенип, тыбыштык, маанилик өзгөрүүлөр, алардын морфемалык түзүлүшү, колдонулуу деңгээли аныкталды: байыркы тыбыштык көрүнүшүндө маанисин сактоо менен колдонулган эмгек куралдары лексемалары: *kätmän* – кетмен, *kärki* – керки, *küzük* – күзүк, *çäçkä* – токуучу шайман, өрмөк; фонетикалык жактан өзгөрүүгө учуроо аркылуу пайдаланылган сөздөр: *orğaq* – орок, *kürgäk* – күрөк, *sıdırğaq* – сыдыргы, *türbikü* – түрпү, *qısğaç* – кыскач, кычкач, *bargan* – барскан, *baldu* – балта, *ärük* – терини ийлей турган нерсе, ийрек, *bıçğuş* – бычак, *çäkük* – чеккич балка, зергердин балкасы, токумак – токмок, *ik* (*iik*) – ийик, ийгич – ийне; мааниси сакталган, бирок башка аталышка ээ болгон сөздөр: *ogulmuq* – түркүк, йатан – пахтаны тытуучу аспап, йатаң – жүн тыткан курал, *sındu* – кайчы, *qıftu* – кайчы, *ir/jir* – тешүүчү курал, үшкү. Алынган натыйжалар кыргыз тилинин байыркы түрк тилдеринин бири экендигинин далилдейт жана түрк тилдеринин, анын ичинде кыргыз тилинин лексикасын, анын тарыхын иликтөөгө материал боло алат.

Ачкыч сөздөр: байыркы түрк тили, азыркы кыргыз тили, Махмуд Кашгари, “Диван Лугати-т Түрк”, эмгек куралдары, лексема.

ЛЕКСЕМЫ ОРУДИЙ ТРУДА В СЛОВАРЕ М.КАШКАРИ “ДИВАНУ ЛУГАТИ-Т ТЮРК”

Аннотация

Объектом исследования является лексемы орудий труда в словаре М.Кашкари были сопоставлены с современным кыргызским языком, определены звуковые и семаантические изменения, их морфемный состав, уровень употребления: лексемы орудий труда, употребляемые при сохранении своего значения в древнем фонетическом виде. Полученные результаты доказывают, что кыргызский язык является одним из древнетюркских языков и может материалом для исследования лексики тюркских языков.

LEXEMES ARE A TOOL OF LABOR IN M.KASHKARI'S DICTIONARY “DIVANU LUGATI-T TURK”

Abstract

The purpose of the study is to determine the level of use of lexemes are a tool of labor in the dictionary of Mahmut Kashkari in the modern Kyrgyz language, to investigate sound, semantic changes and extensions in the phenomenon of linguistic development. The object of research is the Kyrgyz translations of M. Kashkari's dictionary. The research is conducted on the basis of the historical-comparative method. As a result, the lexemes of tools in M.Kashkari's dictionary were compared with the modern Kyrgyz language, sound and semantic changes, their morphemic composition, and the level of use were determined: lexemes are a tool of labors used in the ancient sound pattern while preserving their meaning; words used by phonetically changing; words with the same meaning, but with a different name. The obtained results prove that the Kyrgyz language is one of the ancient Turkic languages and can be a material for researching the vocabulary of Turkic languages, including the Kyrgyz language, and its history.

Ключевые слова: древнетюркский язык, Махмуд Кашгари, «Диван лугати-т тюрк», орудия труда

Keywords: Old Turkic language, modern Kyrgyz language, Mahmud Kashgari, “Divan lugati-t Turk”, tools

Киришүү

Ар кандай байыркы жазма эстеликтердин баркы, баасы жыл өткөн сайын арта берет. Түрк элдеринин байыркы тарыхынан, эзелки жашоо шарттарынан, ар кайсы урууларынан кабар берген лингвистикалык жазма эстелик, Махмут Кашкаринин «Дивану Лугати-т Түрк» сөздүгү, жалпы түрк элдеринде баркталып келе жаткан баа жеткис тилдик жана тарыхый эстелик мурас болуп саналат. Автор ошол учурдагы түрк калктары (уруулары) жашаган жерлерди кыдырып, алардын сөздөрүн, макалдарын, лакаптарын, элдик ырларын жыйнап, араб тилдик маданиятынын салтына таянып, китеп кылып жазып калтырган.

Жалпы түрк тилдеринин катарында аталган сөздүк азыркы кыргыз тилине да, сөзсүз түрдө, тиешеси бар. Кыргыз тилинин тарыхын, лексикасын иликтөө үчүн бай материал болуу менен, кыргыз тилинин байыркы түрк тилдерден экендигин далилдөөгө мүмкүндүк жаратып берет. Махмуд Кашгаринин «Дивану Лугати-т Түрк» сөздүгүндөгү сөздөрдү азыркы кыргыз тилинин мисалдары менен салыштырып изилдеген макалалар жарык көргөн. Буга чейин «Дивандагы» ат жабдыктар менен музыкалык аспаптардын аталыштарынын кыргыз тилиндеги кездешиши (Абдимиталип уулу, Жапаралиев, 2023а; Абдимиталип уулу, Жапаралиев, 2023б), карахандардагы баланын төрөлүшүнө байланышкан сөздөр жана «Диванда» кездешкен кыздарга коюлуучу ысымдар да кыргыз тилинин мисалдары менен салыштырылып каралган (Абдимиталип уулу, 2022; Абдимиталип уулу, 2024). Ошону менен бирге карахандар менен кыргыздардын фольклорундагы жалпылыктар да атайын изилдөө темасы болгондугу белгилүү (Абдимиталип уулу, 2023).

Азыркы кыргыз тилинин байыркы түрк тилдеринин бири экендигин жана кыргыз тилинин өнүгүү процессиндеги тилдик кубулуштарды аныктоодогу орду менен макала актуалдуу.

Максаты

Макаланын негизги максаты – М.Кашкаринин сөздүгүндөгү эмгек куралдары лексемаларынын азыркы кыргыз тилинде колдонулуу деңгээлин, тилдик өнүгүү кубулушундагы тыбыштык, семантикалык өзгөрүүлөрдү, кеңейүүлөрдү иликтөө. Иликтөө объектиси – М.Кашкаринин сөздүгүнүн кыргызча котормолору. Изилдөө тарыхый-салыштырма методунун негизинде ишке ашырылат.

Макалада Махмут Кашкаринин «Дивану лугати-т түрк» сөздүгүндөгү эмгек куралдары лексемалары топтолуп, азыркы кыргыз тили менен салыштырылып иликтөөгө алынды жана колдонулуу деңгээли боюнча төмөнкүдөй бөлүштүрүлдү:

Байыркы көрүнүшүндө азыркы кыргыз тилинде колдонулган эмгек куралдарынын аттары:

kätmän – кетмен (Махмут Кашкари, 2013, б. 438). Бул курал жер чакпканда, арык казганда ж.б. казуу иштеринде колдонулат. Азыркы кыргыз тилинде байыркы тыбыштык көрүнүшүн, маанисин сактоо менен колдонулат.

kärki – керки (Махмут Кашкари, 2013, б. 425). Көлөмү балтадан кичине болгон эмгек куралы. Мизи туурасынан келтирилип сапталып, жыгач чабуу, кертүү максатында колдонулат. Азыркы кыргыз тилинде мааниси кеңейген, б.а., атка така какканда туягын кесүү үчүн да колдонулган эмгек куралы да ушундай аталышка ээ. Бул сөз созуу, чоюу, керилген

абалга келтирүү маанисин берген *kär* этиш сөзүнөн жасалган (Кыргыз тилинин сөздүгү, 2011, б. 837). Морфемалык түзүлүшү: *kär+ki* (*ki* курандысы эмгек куралдарын жасоочу *-gu* мүчөсүнүн варианты). Азыркы кыргыз тилинде өнүмдүү курандылардын катарына кирет.

küzük – күзүк. Таар, килем ж.б. токууда жиптерди бири-бири менен алмаштырып турган аспап (Махмут Кашкари, 2-т. 2013, б. 390). Азыркы кыргыз тилиндеги мааниси да, тыбыштык түзүлүшү да сакталуу менен пайдаланылат. В.В.Радловдун сөздүгүндө “*kÿsä* – целить, метить (казан тилинде)” деп түшүндүрмө берилген (Радлов, 1899, б. 1505). К.К. Юдахиндин сөздүгүндө “метить – белги уруу, шыкалоо, умтулуу (кандайдыр бир орунду ээлөөгө, абалга жетүүгө умтулуу)” деп которулган (Орусча-кыргызча сөздүк, 2015, б. 403). Демек, *küzük* сөзүнүн уңгусу – *küzä, -ik(-ig)* мүчөсүнүн жардамы менен этиштен зат атооч жасалган.

çäçkä – токуучу шайман, өрмөк (Махмут Кашкари, 2013, б. 425). Ат-Башы говорунда бул сөздүн уңгусу колдонулат: “Чечкор – кол өнөрдүн сырын түгөлү менен түшүнгөн чечкор адам эле” (Мукамбаев, 2009, б. 1052). Бул сөздүн мааниси *çäçkä* сөзүнүн мааниси менен байланышат, уңгулары – чеч.

Морфемалык түзүлүшү: *çäç+kä*. “Кыргыз тилинин сөздүгүндө” “чечке – илгери токуучулардын жип тарай турган тарагы” деп түшүндүрүлөт (Кыргыз тилинин сөздүгү, 2-т. 2011, б. 726).

Тыбыштык жактан өзгөрүүгө учуроо аркылуу колдонулган сөздөр:

orğaq – орок: *orğaq tişäldi* – чыңалды (курчутулду) (Махмут Кашкари, 2-т. 2013, б. 102). Дан эгиндерин, чөп оруу үчүн керек болгон эмгек куралы болуп саналат. Ал жарым ай сыяктанып, иймегирээк жасалат жана сапталат. М. Кашкари сөздүгүндө *-q* (-как, -гак) мүчө аркылуу этиштен зат атоочтордун жасалышына *tarğaq* (*saç taradı*) жана *orğaq* (*ot ordı*) деген мисалдарды келтирген.

Аны менен катар, байыркы түрк тилинде сөз ичинде *ğ* тыбышынын кошулуп айтылышына карата төмөнкүдөй оюн айткан: «Аягы *-г* жана *-l* менен бүткөн сөздөрдөн этиш жасалганда, бул эреже (мыйзам) башкача болот. *-г* менен аяктаган жоон үндүүлөр болсо, *-sa ~ -sä* мүчөсүнөн мурда *-ğ* тыбышы, ичке үндүүлөр болсо, *-g* тыбышы келет...».

Бул эреженин *kürgäk* жана *orğaq* сөздөрүнүн жасалышында да колдонулгандыгы шек туудурбайт (Давлатова, 2017, б. 55).

kürgäk – күрөк (Махмут Кашкари, 2-т. 2013, б. 237). Байыркы түрк тилинде эки маанини билдирген: 1. Жерди казуу үчүн иштетилген күрөк. 2. Кайыктын калагы. Азыркы кыргыз тилинде эки мааниси тең пайдаланылат. Тыбыштык көрүнүшүндө өзгөрүүгө учураган: биринчи маанисин берген тыбыштык түзүлүшүндө сөз ортосундагы үнсүз тыбыштын түшүп калышы же синкопалануу процессинин негизинде *g* тыбышы түшүп айтылат жана үндүүлөрдүн үндөшүү мыйзамына ылайык үндүүлөрү өзгөрүү менен айтылат: күрөк. Жогорудагы “*orğaq* – орок” сөзүндөгү тыбыштык өзгөрүү процесси бул сөздө да уюшулган. Мындай тыбыштык өзгөрүү кубулушу *sıdırğaq* сөзүнө да тиешелүү.

sıdırğaq – сыдыргы (Махмут Кашкари, 2013, б. 490). Азыркы кыргыз тилинде сыдырмак, сыдыргы деген аталышта колдонулат, мааниси бир: “сыдыргы – көктү, кайышты тегиз кылып тилүү үчүн ылайыкталып жасалган, бир жагында оюкчасы бар тилке жыгач,

чакага, капка салган эгинди сыдырып тегиздей турган түз жыгач, б.а., эмгек куралы” (Кыргыз тилинин сөздүгү, 2-т. 2011, б. 472). Морфемалык түзүлүшү: *sıdır*+(ğ)*aq*.

türbikü – түрпү, жыгач жонгуч, сүргүч (Махмут Кашкари, 2013, б. 480). Бул курал устачылыкта колдонулган.

Азыркы кыргыз тилинде “түрпү – ири быдырлуу, көбүнчө жыгач сүрүү үчүн колдонулуучу өгөө (Кыргыз тилинин сөздүгү, 2-т. 2011, б. 617). Азыркы кыргыз тилинде колдонулуусунда сөздөгү үндүү, үнсүз тыбыштардын түшүп калуу процесси уюшулган, т.а., *k* жана *i* тыбыштары түшүп айтылат. “Байыркы түрк тилдеринин сөздүгүндө” *tüg* этиш сөзүнүн мааниси төмөнкүдөй берилген: *tüg* – сворачивать, заворачивать, свертыковать, складывать. *tür- bök-* парн. скапливать, накапливать (Древнетюркский словарь, 1969, б. 598). Андыктан *türbikü* сөзү кош сөз катары колдонулуп, ага – *kü(gu)* курандысынын улануусу аркылуу эмгек куралын атаган сөз жасалган.

qısğaç - кыскач, кычкач (Махмут Кашкари, 2013, б. 447). Бир нерсени кысуу үчүн колдонулуучу курал болуп саналат. Чокту же ысык темирди кармоо үчүн темирден жасалган курал ушинтип аталат.

Азыркы кыргыз тилиндеги кычкач деген аталышы тыбыштырдын алмашуусу аркылуу колдонулат: *c* тыбышы *ç* тыбышына алмашкан. Морфемалык түзүлүшү: *qıs*+ğ*a*+ç. Академик Б.Орузбаева бул мүчө тууралуу төмөнкүдөй деген: “Этимологиялык жагынан –гыч мүчөсү -гы менен +-ч/-чы (байыркы(гу+чы) мүчөсүнүн айкалышынан жаралып, түгөйлүү (бирок семантикалык айырмасы жок) этиштерден эмгек куралдарынын аткаруучу милдеттерине байланыштуу түшүнүктөрдү билдирүүчү атоочтор жасалары белгилүү” (Орузбаева, 2011, б. 262).

bargan – темир устанын куралы, чоң балта (барскан) (Махмут Кашкари, 2013, б. 431). Г.И. Рамсет -ган мүчөсүнүн аягындагы –н (б.а.<-га+н) тунгус-манчжур жана монгол тилдериндеги -на//-не мүчөлөрү менен тектеш болуш керек деп божомолдогон: монголчо багана//калмакча бахана менен казак, кыргызча бакан, монголчо кылгана түрк тилдериндеги кылкан (Орузбаева, 2011, б. 255). “Байыркы түрк тилдеринин сөздүгүндө” “барт – разбивать, разрывать” деген мааниси берген (Древнетюркский словарь, 1969, б. 85). Андыктан *bargan* сөзүнүн уңгусун барт деп айтуу ынанарлык. Себеби синкопалануу процессинин негизинде *t* тыбышы түшүп айтылган. Демек, морфемалык түзүлүшүн төмөнкүдөй дешке болот: *bar(t)*+ga+n.

baldu - балта (Махмут Кашкари, 2013, б. 415). Азыркы кыргыз тилинде бул сөздүн мүчөсү өзгөрүүгө учураган. Л. Рашоньы балык сөзү “искириться, сверкать, мерцать” деген мааниси берген этиш сөздөн жасалгандыгын белгилеген (Севортян, 1978, б. 60). Бирок бул мааниси берген сөз балк//балкы формасында жолугарын Э. Севортян белгилеген. *Baldu* сөзүнүн уңгусун Э. Севортянын түшүндүрмөсү менен байланыштырууга болот. Морфемалык түзүлүшү: *bal(k)*+du. Синкопалануунун негизинде *k* тыбышы түшүп айтылган. Ал эми -du мүчөсү байыркы түрк тилиндеги эмгек куралдарын атаган зат атоочторду жасоочу -gu курандысынын өзгөргөн варианты дешке болот.

çäkük – чеккич балка, зергердин балкасы (Махмут Кашкари, 2-т. 2013, б. 235). Этиш сөздөн жасалган, морфемалык түзүлүшү: *çäk*+ük. Азыркы кыргыз тилинде зергерлердин

ишмердүүлүгүндө чеккич балка деген аталышта колдонулат. Бул сөз мааниси кеңейген, б.а. нан жасоодо ортосун чегүү максатында колдонулган буюм да чекич деп аталат.

biçğuş – бычак (кесүүгө жарактуу нерселер) (Махмут Кашкари, 2013, б. 445). Бул сөз *biç* этиш сөзүнөн жасалган, морфемалык түзүлүшү: *biç+ğuş(ğuş+ç)*. Азыркы кыргыз тилинде бул көрүнүшүндө колдонулбайт. Маанилик жылышууга ээ болгон. Тактап айтканда, быскыч же бычуучу деген сөз кийим же буюмду быча турган адамга карата айтылат, бирок кескич, түзгүч, түзөткүч, куургуч, түпкүч ж.б. сөздөрдүн курамында жолугуп, өнүмдүү мүчө катары азыркы кыргыз тилинде пайдаланылат.

ik (*iik* деп да айтылат) – ийик (Махмут Кашкари, 2013, б. 77). Тыбыштардын өзгөрүүдөгү протеза кубулушунун натыйжасында азыркы кыргыз тилинде ийик деген аталышта колдонулат. Тектеш тилдерде: өзб., уйг. *ийик*, түркм. *ийк*, алт. *ийик*, түркм. диал. *ык*, түрк *ийи*. Морфемалык түзүлүшү: *i(i)+k*. Негизи *ig* – ий этиш сөзү болуп саналат. Байыркы көрүнүшүндө да өзгөрүүгө учураган дешке болот, т.а., *ig+ik* морфемаларынан туруп, үнсүз тыбыштын түшүп айтылышы менен *iik* болуп айтылып калган.

йигне – ийне, темен йигне – темене, чоң ийне (Махмуд Кашгари, 3-т. 2011, б. 55). Сайма саюу, тигүү эмгектеринде колдонулат. Тектеш тилдерде: өзб., уйг. *igna*, өзб. диал. *innä*, түркм. *ijne*, түркм. диал. *ijne*, ккал. *ийне*. Сөздүн уңгусу жөнүндө окумуштуулар ар кандай пикирлерди айтышкан. Л.Лигети йигне сөзүнүн этимологиясын төмөнкүдөй түшүндүрмө берген: *uignä* с *yik*, *yük* (*yig>jiv*; *yüg >yüv>yü*) “шов” (Севортян, 1974, б. 368). “Байыркы түрк тилдеринин сөздүгүндө” “*jüǰ* – нагружать, навьючивать” деп түшүндүрүлөт (Древнетюркский словарь, 1969, б. 283). Йигне сөзүнүн негизин *jüǰ* этиш сөзү менен байланышта кароого болот. Демек, Л.Лигетинин оюна кошулууга болот. Анткени ийне аркылуу уюштурулган аракет жип менен байланыштуу. Андыктан морфемалык түзүлүшү: *йи+г+не*. Азыркы кыргыз тилинде тыбыштык жактан өзгөрүүгө учураган: сөз башында *й* тыбышы түшүп, ал эми метатеза кубулушунун негизинде сөз ортосундагы *г* тыбышы *й* тыбышы менен алмашкан. Сөздөрдөгү *й*, *г* тыбыштарынын алмашуусу көп сөздөрдө кездешет: түгмө – түймө, йыгын – жыйын, сыгыр – сыйыр, чиг-чий ж.б.

токымак – токмок (Махмуд Кашгари, 3-т. 2011, б. 269). Үндүү тыбыштын редукцияланышы (*ы* тыбышынын түшүп калышы) жана үндүүлөрдүн үндөшүү законуна ылайык азыркы кыргыз тилинде тыбыштык өзгөрүүгө дуушар болуу аркылуу колдонулат. Бул сөз эриш-аркак кылып, жиптен кездеме, жүндөн килем, өрмөк токуу маанисин билдирген токи этишинен жасалган. Токи этиш сөзүнө -ма курандысынын улануусу аркылуу атооч сөз жасалып (токыма), ага -ык(к) атооч жасоочу мүчөсүнүн жалганышы менен сын атоочтон зат атооч жасалган: *току+ма+ык(к)*.

ärük – терини ийлей турган нерсе, ийрек (Махмут Кашкари, 2013, б. 97). Азыркы кыргыз тилинде “ийрек – теринин бетиндеги челин, этин, майын ала турган, терини өндөөгө ылайыкталып жасалган, көрүнүшү оркко окшоп кеткен, мокок аспап. *Ärük* сөзү “ары – тазалан” маанисин билдирген этиш сөздөн жасалган, т.а., -ык(к) курандысынын жалганышы аркылуу кыймыл-аракетти уюштуруучу (тазартуучу) зат жасалган. “Байыркы түрк тилдеринин сөздүгүндө” “*arı(eri)* – очищаться” деп берилген. Азыркы кыргыз тилинде тыбыштардагы эпентеза кубулушунун негизинде *й* тыбышы кошулуп айтылган жана сингармонизм законуна ылайык үндүүлөр өзгөрүүгө учураган.

ogulmuq – түркүк (Махмут Кашкари, 2013, б. 174).

йатан – пахтаны тытуучу аспап (Махмуд Кашгари, 3-т. 2011, б. 35),

йатаң – жүн тыткан курал (тырмагыч) (Махмуд Кашгари, 3-т. 2011, б. 553),

sindu – кайчы. Огузча (Махмут Кашкари, 2013, б. 415), **qıftu** – кайчы. Чигилче (Махмут Кашкари, 2013, б. 413),

ir/jir – тешүүчү курал, **үшкү** (Махмут Кашкари, 2013, б. 74). Бул сөздөр азыркы кыргыз тилинде байыркы көрүнүшүндө колдонулбайт.

Жыйынтыктап айтканда, М.Кашкаринин сөздүгүндөгү эмгек куралдары лексемалары азыркы кыргыз тили менен салыштырылап иликтенип, тыбыштык, маанилик өзгөрүүлөр, алардын морфемалык түзүлүшү аныкталды жана колдонулуу деңгээли төмөнкүдөй бөлүштүрүлдү:

- байыркы тыбыштык көрүнүшүндө маанисин сактоо менен колдонулган эмгек куралдары лексемалары: *kätmän* – кетмен, *kärki* – керки, *küzük* – күзүк, *çaçkä* – токуучу шайман, өрмөк;
- фонетикалык жактан өзгөрүүгө учуроо аркылуу пайдаланылган сөздөр: *oğraq*-орок, *kürgäk* – күрөк, *sıdırğaq* – сыдыргы, *türbikü* – түрпү, *qısğaq* - кыскач, кычкач, *bargan* – барскан, *baldu* – балта, *ärük* – терини ийлей турган нерсе, ийрек, *bıçğıç* – бычак, *çäkük* – чеккич балка, зергердин балкасы, токымак – токмок, *ik (iik)* – ийик, йигне – ийне;
- мааниси сакталган, бирок башка аталышка ээ болгон сөздөр: *ogulmuq* – түркүк, *йатан* – пахтаны тытуучу аспап, *йатаң* – жүн тыткан курал, *sindu* – кайчы, *qıftu* – кайчы, *ir/jir* – тешүүчү курал, *үшкү*.

Изилдөөдө көрсөтүлгөдөй, байыркы түрк тилиндеги эмгек куралдарына байланыштуу көп сөздөрдүн азыркы кыргыз тилинде байыркы көрүнүшүндө (4) жана тыбыштык өзгөрүүгө учуроо аркылуу колдонулгандыгы (13), алты сөздүн гана башка аталышта пайдаланылгандыгы аныкталды.

Алынган натыйжалар кыргыз тилинин байыркы түрк тилдеринин бири экендигинин далилдейт жана түрк тилдеринин, анын ичинде кыргыз тилинин лексикасын, анын тарыхын иликтөөгө материал боло алат.

Пайдаланылган адабияттар

1. Абдимиталип уулу, Н. (2022). “Обычаи, связанные с рождением ребенка у средневековых караханидов и современных кыргызов”. *Вестник Ошского государственного университета*, (3), 126–132. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_3_126
2. Абдимиталип уулу, Н. (2023). “О некоторых фольклорных элементах в словаре махмуда кашгари “Диван Лугат ат-Турк”. *Вестник Ошского государственного университета*, (2), 101–106. https://doi.org/10.52754/16948610_2023_2_12
3. Абдимиталип уулу, Н., & Жапаралиев, Ш. (2023)а. “Термины конского снаряжения в “Диван Лугат ат-Турк” Махмуда Кашгари”. *Вестник Ошского государственного университета*, (3), 131–142. https://doi.org/10.52754/16948610_2023_3_17

4. Абдимиталип уулу, Н., & Жапаралиев, Ш. (2023)б. “Диван Лугат ат-Түрктө” кездешкен музыкалык терминдер”. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Филология*, (1(1), 1–11. [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1\(1\)_1](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1(1)_1)
5. Абдимиталип уулу , Н. (2024). “Карахандарда кыздарга коюлган ысымдар (Махмуд Кашгаринин “Диван Лугат ат-Түрк” сөздүгүнүн мисалында)”. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Филология*, (2(4), 1–13. [https://doi.org/10.52754/16948874_2024_2\(4\)_1](https://doi.org/10.52754/16948874_2024_2(4)_1)
6. Давлатова, С. (2017). *Махмуд Кашкаринин «Дивану лугати т-түрк» сөздүгүндөгү сөздөрдүн жасалышы*. Бишкек: “Улуу тоолор”.
7. *Древнетюркский словарь*. (1969). Под ред. В.М. Надеяев, Д.М. Насилов, Э.Р. Тенишев, А.М. Щербак. Ленинград: Наука.
8. Кыргыз тилинин сөздүгү. Т.1. (2011). Бишкек: AVRASYA PRESS.
9. Кыргыз тилинин сөздүгү. Т.2. (2011). Бишкек: AVRASYA PRESS.
10. Махмут Кашкари. (2013). *Дивану лугати-т турк*. Т.1. (Түркий тилдер сөз жыйнагы. Котор. И.Авдувалиев, Т.Ахматов, А.Оморов ж.б.). Бишкек: Бийиктик.
11. Махмут Кашкари. (2013). *Дивану лугати-т турк*. Т.2. (Түркий тилдер сөз жыйнагы. Котор. И. Авдувалиев, Т. Ахматов, А. Оморов ж.б.). Бишкек: Бийиктик.
12. Махмуд Кашгари. (2011). *Түрк тилдеринин сөздүгү* 3-т. (котор. Т. Токоев, К. Кошмоков). Бишкек: AVRASYA PRESS.
13. Мукамбаев, Ж. (2009). *Кыргыз тилинин диалектологиялык сөздүгү*. Бишкек.
14. Орузбаева, Б.О. (2011). *Сөз курамы*. Бишкек.
15. *Орусча-кыргызча сөздүк*. (2015). Түзгөн К.К. Юдахин. Бишкек: “Улуу тоолор”.
16. Радлов, В.В. (1899). *Опытъ словаря тюркскихъ наречий*. II том. 2 часть. С.-Петербургъ.
17. Севортян Э.В. (1974). *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на гласные*. Москва: «Наука».
18. Севортян Э.В. (1978). *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на букву 'Б'*. Москва: «Наука».